

Ruila Kool

Ruila Põhikool

HAGERI KIRIVÖÖ

Praktiline loovtöö

Koostaja: Linda Tombak. 9. klass

Juhendaja: Lea Tikenberg-Rulli

Ruila 2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. KIRIVÖÖ AJALUGU JA SELLEGA SEOTUD USKUMUSED.....	4
1.1. Kirivöö ajalugu.....	4
1.2. Kirivöödega seotud uskumused.....	5
2. HAGERI KIHELKONNA KIRIVÖÖ MUSTRID.....	7
3. KIRIVÖÖ KUDUMINE.....	15
3.1. Vöö kudumiseks vajalikud vahendid.....	15
3.2. Tööprotsessi kirjeldus.....	15
KOKKUVÕTE.....	20
KASUTATUD KIRJANDUS.....	21

SISSEJUHATUS

Valisin selle teema, sest mulle meeldivad kirivööd ning tahtsin teada, kuidas neid valmistatakse ning ise uue käsitööoskuse omandada. Kirivööd on üks oluline osa eesti rahvarõivaid puudutavast pärandkultuurist. Nad on ilusad ja nende valmistamine on töömahukas.

Minu töö eesmärk on teha kaks Hageri vöökirja näidist. Vöökirja näidised jäävad kooli muuseumi, sest meie kooli muuseumis ei ole siiani ühtegi Hageri vöökirja mustri näidist. Kuna meie koolis väärtustatakse pärimuskultuuri, tegutseb mitu rahvatantsurühma ja tantsides kantakse rahvarõivaid, siis on minu arvates hea, kui on näha ka teisi kirivöömustreid, mis on meie kihelkonnas.

Minu töö koosneb kolmest osast. Esimeses osas räägin üldisemalt kirivööst, nende tegemise ajaloost ja uskumustest, mis on kirivöö kandmisega seotud. Teises osas tutvustan erinevaid mustreid, mida saab seostada Hageri kihelkonnaga. Kolmandas osas kirjeldan vöönaidiste kudumise protsessi. Plaanin kududa valmis Hageri vöökirja mustriga näidised. Mustrid valisin ühe kergema ja ühe raskema.

Allikatena kasutasin Eesti Rahva Muuseumi kodulehekülge, Hageri muuseumist pärit materjale ning erialast kirjandust.

1. KIRIVÖÖ AJALUGU JA SELLEGA SEOTUD USKUMUSED

1. 1. Kirivöö ajalugu

Eesti rahvakunsti üheks kõige omapärasemaks ja ühtlasi ka arvukamaks esemeliigiks on vööd. Vööde ja paelte rohkuse tingisid nende küllaltki erinevad kasutamiskiisid, üldine kodune kudumisoskus ja siit tulenev vöö- ja paelaliikide mitmelaadsus, ornamendi värvi- ja variandirohkus. Rõivastuses kui tervikus on praktiline otstarve ikka ühendatud esteetiliste arusaamadega. Väiksemate esemeliikidega, eriti aga vöödega on rõivastust kaunistatud ja rõiva ilu esile toodud. Seetõttu ongi vööornamentika rahvapärase ornamendi alaliigina leidnud sageli meeliskasutamist. (Astel 1998:8)

Eesti rahvapärased vööd kuulusid nii naiste kui meeste rõivaste juurde ja nende valmistamisel kasutati erinevaid materjale ning tehnikaid. (Astel 1998:8)

Vöö kui esemeliigi vanusele viitab tema põline soomeugriline üldnimi *vöö*. Vastavalt murrete eripärale on Kagu-Eestis tuntud *vüü*, Kirde-Eestis ja Setumaal *vüö*, Saare- ja Läänemaal *öö*, Muhus *üö*, Kihnus *üe*, Edela-Eestis *üü*, *üüke*, Lõuna-Viljandimaal ja Lõuna-Pärnumaal *ööke*, Harglas *höö*, *hüü*. Muhus, Lääne-, Pärnu- ja Viljandimaal, harva Põhja-Eestis oli kasutusel ka venepärane *pussak*, *pussakas*, Kirde-Eestis *kusak*, *kussak* (vrd. vene *кyуак*). Kagu-Eestis tunti vööid veel nime all *puude*, *puudõ*. Vööde murdelised nimetused on seotud kindla vööliigiga. (Astel 1998:8).

Vöö on meie rahvarõivaste juures küll väikeseks, kuid väga oluliseks osaks. Vööil on mitu ülesannet. Kõigepealt oli vöö vajalik rõivaste kinnitamiseks. Särgid püksid ja seelikud kinnitati enda ümber vöö abil. Vööga tõmmati keha "kinni". Kui vöö oli tihedalt ümber piha tõmmatud, siis oli jõudu rohkem, et rasket talutööd teha. Tänapäevalgi panevad raskejõustiklased endale laia vöö tihedalt ümber, et lihaseid hoida. (Rand 2013:6)

Rahvarõivana on meil praegusel ajal tuntud 18.-19. sajandi talurahva pidurõivad. Sel ajal oli naisterõivastuses olulisemaks vööliigiks kirivöö. Seni vanim kirivöötehnikas leid Eestis pärineb 13.-14. sajandist Iisaku kandi Jõuga kalmest. Esimesed kirjalikud teated kirivöödest on aga 17. sajandist. Mehed on kirivööid tarvitanud ainult Kagu-Eestis, kandes neid pükste peal kantava särgi vööna heegeldatud või pudelisuul sõlmitud vööde kõrval. (Rand 2013:8)

Nagu seelikuidki, võis ka võid korruga mitu olla: üks vöö kõvasti särgi peale tõmmatud, teine ilu pärast seelikule peale keritud. Vöö oli nagu talunaise korsett. Pealmiseks pooleks jäeti vöö värvilisem pool. Enamasti olid vööd punase mustri, seda polnud mõtet ära peita. Punase lõnga värvimisega oli palju vaeva nähtud ning pealegi usuti just punasel värvil olevat suur kaitsevõime. (Rand 2013:11)

Lõuna-Eesti naiste vööd olid laiad, eriti Viljandimaal. 2-3 meetri pikkune vöö mähiti tihedate kordadena ümber piha. Vöö mässiti juba väikesele tüdrukule ümber, öeldi “siis ei kasva tüdruk poisi sarnaseks”. Arvati, et keha kõvasti kokku sidumine aitab venituste eest säästa. (Piiri 2006)

Setu mehed kasutavad kitsaid kirivööd särgi peale seotuna. Neil näitab sõlme asukoht perekonnaseisu: vallalistel on sõlm vasakul ja abielumeestel on paremal pool. Mõnikord kaldus aga kodust kaugemale minnes see sõlm järjest rohkem vasakule. (Rand 2013:12)

Tänapäeval on vöömuustrid jälle moes. Rahvuslikke motiive, sealhulgas kirivööd on oma loomingus suurepäraselt kasutanud Eesti üks tuntumaid moekunstlikke Aldo Järvasoo. Vöömuustreid kui Eesti “märki” võib leida ka mitmesugustel pakenditel ja ruumikujunduses. Miks mitte kasutada vöökirja hoopis tikkimis- või kudumismustrina. kirivöö muustri võib lihtsalt “külili keerata” ja ongi suurepärase kiri silmkudumiseks, millel tänu vöö kudumise tehnoloogiale ei ole ka liiga pikki lõngajookse. (Rand 2013:15)

1.2. Kirivöödega seotud uskumused

Vöödel, sealhulgas kirivöödel on olnud palju maagilisi tähendusi- kaitse kurja silma ja haiguste eest. Usuti, et kui töö ajal on vöö kõvasti ümber, siis ei venita selga ära. Samuti on ravitud haigusi vöö maagiliste kirjade mõjul. Vana uskumuse järgi pidid maagilised ornamendid vööna ümber keha moodustama suletud ringi, mis ei lasknud kurjadel haigustel ligi pääseda. (Piiri 2006)

Vöö muustritel ja lõnga värvidel oli ka kaitsev ülesanne. Mõnda vööd on kasutatud ravimise eesmärgil. Näiteks on vööga ravitud roosi. Seejuures on märgitud, et seda vööd pesta ei tohi, muidu kaob ravivõime ära. Naiste vöödel arvati olevat sigivust edendav jõud, mistõttu seda kasutati külvitöödel külmitu kandmisel. Vööd on kasutatud ka lapse mähkimisel. Kaitsvad kirjad olid alati abiks. (Rand 2013:7)

Mõned vanad naesterahvad kannavad vööd aga praegugi. Tähendati, et vööde kadumisega ka inimese tervis osalt kadunud olla. Enne olnud venimise häda haruldane nähtus, nüüd aga igapäevane asi. Risti, ERM 2237 (Rand 2013:6)

Vöö seoti tugevasti ümber keha. Arvatavasti kanti vööd selleks, et tervis parem oleks. Viletsad inimesed mässisid tema õige kõvasti ümber keha. Lääne-Nigula ERM A 509:1333 (Rand 2013:7)

Vöö anti pulmade ajal kaasitajale liniku ümber. Muidu kanti hame peal ümber keha. Rõuge ERM 10853 (Rand 2013:7)

Mõrsja kummardab, siis annavad meesterahvad, kellele kummardatakse, raha; raha vastu annab mõrsja vööid. Mida rikkam rahvas, seda laiemad ja toredamad vööd. Seto pulm, ERM 10853 (Rand 2013:7)

Sarnaseid laiu vööid kandsid peiupoisid “pihkvööks”, kui nad pruuti ära tooma läksid. Vöö küljes rippus mõõk, millega peiupoisid pruuti mehekodu viies ristisid ukse ette lõid. Ka sõitsid nad (ratsa) ümber pulmarongi ja lõid tagasi maja juurde jõudes mõõgaga vastu katuse räästast. Isamees tõstis mõõga otsaga “sõba” pruudi näo eest ära. Pilistvere ERM 13966 (Rand 2013:8)

2. HAGERI KIHELKONNA KIRIVÖÖ MUSTRID

Hageri kihelkonna juured ulatuvad muinas-Harjumaa Loone linnuse (Lohu Jaanlinna) ümbruse küladesse, kuid kihelkonna toonast nime ei ole teada. Esmakordselt on Hageri kihelkonda kirjalikes allikates mainitud 1241. aastal. (Hepner 2018).

Hageri kihelkond kuulub Põhja-Eesti rahvarõivarühma.

Põhilised rõivakomplekti elemendid on naistel kampsun, rätik, särk, seelik, pottmüts, vöö, põll. Ehetena preesid, sõled, helmed. Kingad. Meestel särk, püksid, vatt, vilditud kübar, soovitatakse Jüri mehe ülikonda. (Piiri 2006).

Vöömustritel on olnud oma nimetused ja tähendused nagu kindakirjadelgi, aga aegade jooksul on palju sellest teadmist kaduma läinud. Ilmari Manninen on oma raamatus “Rahvariiete ajalugu” nimetanud 114 erinevat vöökirja nimetust. Nende hulgas on sellised: aknaruudu-, hangeline, kaheksakannuline, kalarooline, karukäpa-, kitsesilma-, küüsiline, loogeline, lätilapiline, maasikalehe-, pandla-, ratuline, reha-, roosi-, sõelapõhja-, tõhukäpa- ja vahtralehekiri. (Rand 2013:9)

Eesti Muuseumide Veebivärava (www.muis.ee) kaudu leidsin järgmised Hageri piirkonnast pärinevad kirivööd:

Foto 1. ERM 1076. www.muis.ee

Foto 2. ERM 10525. www.muis.ee

Foto 3. ERM 10663. www.muis.ee

Foto 4. ERM 16441. www.muis.ee

Foto 5. ERM 19396. www.muis.ee

Foto 6. ERM 19397. www.muis.ee

Foto 7. ERM A 293:75. www.muis.ee

Foto 8. ERM A 509:721. www.muis.ee

Foto 9. ERM A 509:754. www.muis.ee

Foto 10. ERM A 509:987. www.muis.ee

Foto 11. ERM A 509:1116. www.muis.ee

Foto 12. ERM A 509:1118. www.muis.ee

Foto 13. ERM A 509:1211. www.muis.ee

Foto 14. ERM A 509:1227. www.muis.ee

Foto 15. ERM A 509:1364. www.muis.ee

Foto 16. ERM A 509:1414. www.muis.ee

Foto 17. ERM A 509:1248. www.muis.ee

Foto 18. ERM A 509:1523. www.muis.ee

Foto 19. ERM A 563:1530. www.muis.ee

Foto 20. ERM A 565:59. www.muis.ee

Nagu näha, siis kooti Hageri kihelkonna aladel väga erineva mustriga võid.

3. KIRIVÖÖ KUDUMINE

3.1. Vöö kudumiseks vajalikud vahendid

Vööd võib kududa mitmel erineval moel. Mina kasutasin väikesi vöötelgi, aga kududa saab ka suurtel kangastelgedel. Vööteljel saab kududa korraga ühe vöö ja muster tuleb korjata käsitsi. Kirivöö kudumiseks on vajalik veel vöömõök, millega mustrit korjata ja muster nõ kinni lüüa ning suga, mille peale on keritud kudumiseks vajalik linane niit. Lisaks on vaja pitskruvisid, millega telg laua külge kinnitatakse, nii on lihtsam kududa ja vööd pingutada.

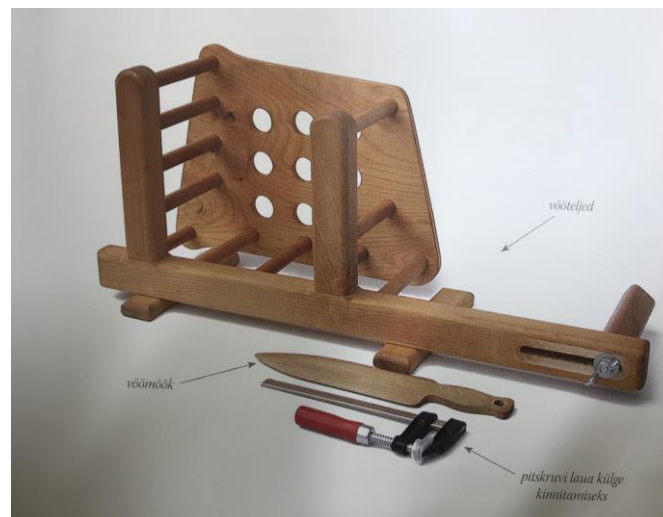

Foto 21. Vööraam, nuga ja pitskruvid. Pildistatud raamatust „Eesti kirivööd“. Autori erakogu.

Materjaliks peaks kasutama tugevama keeruga täisvillast lõnga kirjalõngadeks ning vähemalt kahekordset linast niiti põhjalõngadeks. Mina kasutasin vöönäidiste kudumisel osaliselt kunstkiudu sisaldavat lõnga, sest minu käed ei talu täisvillast lõnga. Värvide valikul vaatasin originaalmustrit ja valisin võimalikult sama värvi lõngad.

Mustri valikul ma lähtusin sellest, et alustada saaksin kergemast mustrist ja edasi minna keerulisemale.

3.2. Tööprotsessi kirjeldus.

Vöö kudumist alustatakse lõimede üles seadmisest. Lõimed veetakse teljele kinnise ringina, otsad tuleb sõlmida. Mustrit tuleb väga hoolega jälgida, mustris on täpselt kirjeldatud lõngade

arv ning järjekord. Enamasti on kahe värvilise kirjalõnga vahel kaks valget niiti. Lõimede vedamisel teljele tuleb hoolega jälgida, et üks lõng jookseks ülevalt ja teine alt. Niimoodi tekivad vahelikud, mida omavahel vahetades tekivad mustrikorrad. Ülemine lõim tuleb alati niiega kinnitada. Niimoodi ükshaaval kantakse teljele kõik erinevat värvi kirjalõngad ja põhjalõngad, mida muster ette näeb. Eksida ei tohi, sest siis läheb muster sassi. Minul nii teise

vöö ülesseadmise puhul ka juhtus.

Foto 22. Ettevalmistused vöö kudumiseks. Lõime üles seadmine. Autori erakogu.

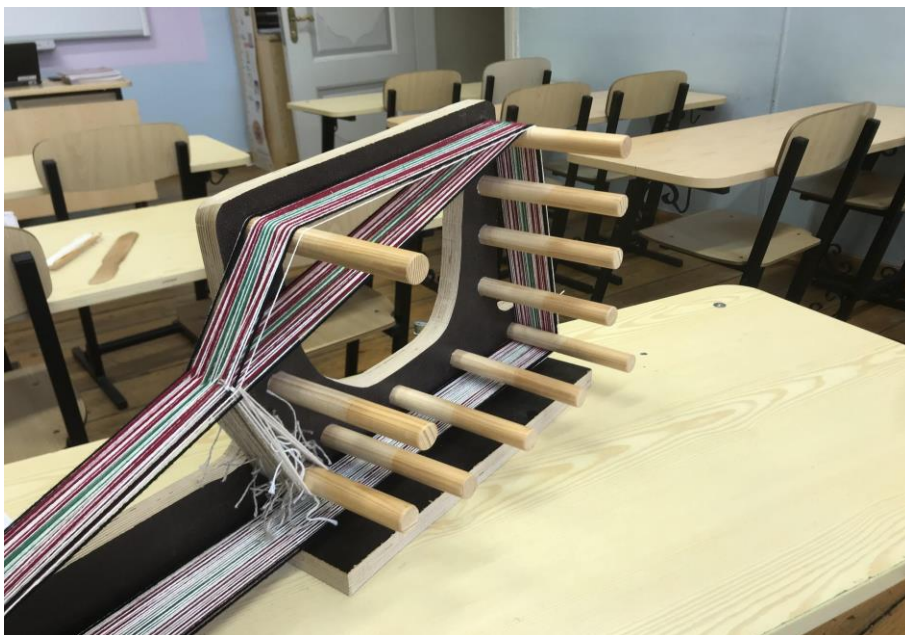

Foto 23. Vöötelg, millele on lõimelõngad mustri järgi üles seatud. Autori erakogu.

Kui lõngad on teljele seatud, võib alustada kudumist. Vöö kudumist alustatakse tavaliselt labase koega. Labane kude võib olla 3-5 cm pikk, laia vöö puhul vahel rohkemgi. Iga kootud rida tuleb mõõgaga kõvasti kinni lüüa, et kirjalõngadest jääksid väikesed täpikesed, mitte kriipsud. Vöö laiust tuleb hoida ühtlasena, seda saab joonlauaga kontrollida.

Foto 24. Teljele seatud lõimed. Siit võib aimata tulevase vöö värve. Autori erakogu.

Kui piisav osa labast kudet on vöö otsa kootud, siis tuleb hakata mustrit korjama. Kõigepealt tuleb vaadata mustrilehte. Värvilisem pool on vöö pealmine pool, aga alumise, valgema poole poolt on kudumine lihtsam. Seetõttu on kõik mustriskeemid vöö pahemalt poolelt kudumiseks. Nii on lihtsam mustrit korjata.

Et tekiks muster, on vaja vastavalt kirjale värvilised kirjalõngad viia vöömõõga abil ülemisest asendist alla või tuua alt üles. Linased põhjalõngad jäävad alati sinna, kus nad on. Äärelõngad on alati õiges kohas, neid ei ole vaja korjata.

Kui on piisavalt kootud, siis vöö edasinihutamiseks tuleb telje pingutuskrugi natuke lahti keerata, lõimi lödvendada ning vööd raamil edasi nihutada. Kui jätta kudumistöö pikemaks ajaks seisma, siis tuleb lasta lõim pisut lödvemaks, muidu venivad lõngad välja. Uuesti kuduma asudes tuleb lõimed jälle pingule tõmmata.

Kui lõng juhtub katkema, tuleb lõnga jätkata ilma sõlmimata ning otsad töösse ära peita. Vöö lõppu tuleb kududa sama palju labast kudet kui oli alguses. Vöö otsad võib jätta narmastena rippuma, punuda palmikutesse, või keerutada nõõrikesteks.

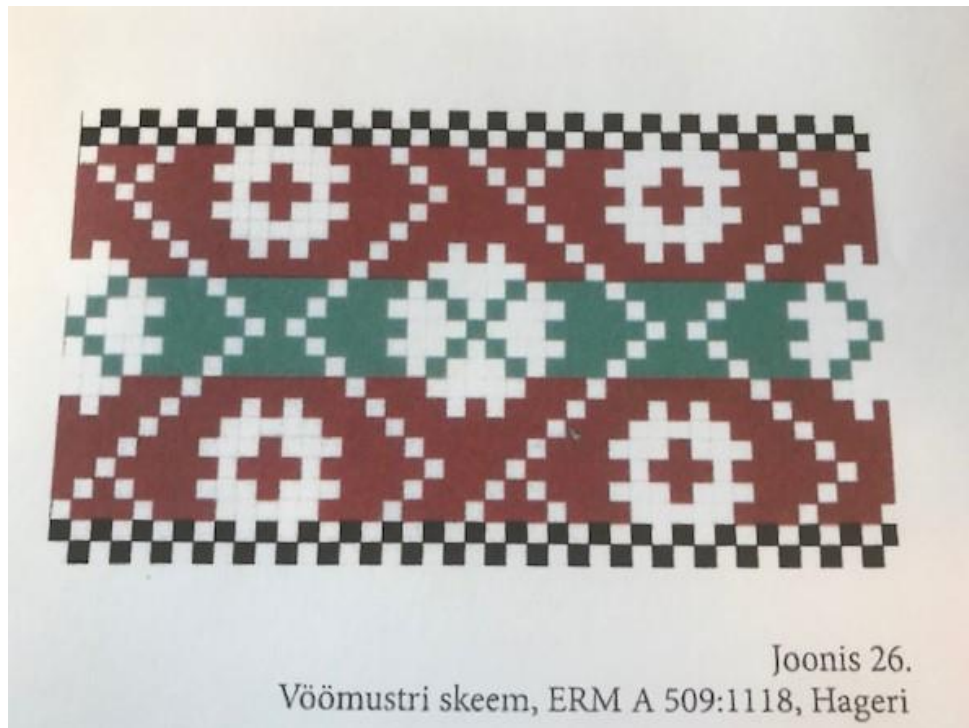

Foto 25. Esimene muster. Autori foto „Hageri naine“ rahvarõivaste valmistamise juhendist

Foto 26. Esimene valmis vöönäidis. Autori foto.

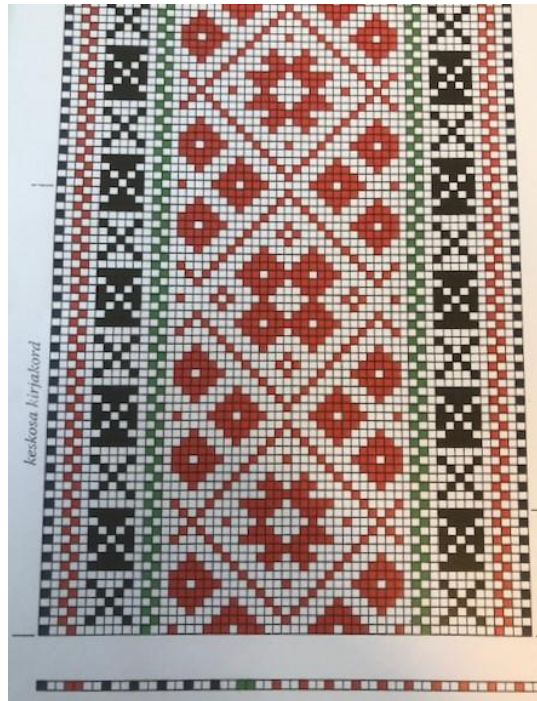

Foto 27. Teine muster. Autori foto raamatust „Eesti kirivööd“.

Foto 28. Teine vöönaidis, kudumine pooleli. Autori foto.

KOKKUVÕTE

Minu loovtöö eesmärgiks oli kududa kaks Hageri kirivöö näidist Ruila kooli muuseumisse. Kuna meie koolis väärtustatakse pärimuskultuuri, tegutseb mitu rahvatantsurühma ja tantsides kantakse rahvarõivaid, siis on minu arvates hea, kui on näha ka teisi kirivöömustreid, mis on meie kihelkonnas.

Kirivööd on üks oluline osa eesti rahvarõivaid puudutavast pärandkultuurist. Nad on ilusad ja nende valmistamine on töömahukas.

Minu töö koosnes kolmest osast. Esimeses osas käsitlesin kirivööde ajalugu ja uskumusi, mis on kirivööde kandmisega seotud. Teises osas tutvustasin erinevaid kirivööde mustreid, mis pärinevad Hageri kihelkonnast. Kolmandas osas kirjeldan, kuidas ma ise kirivööde näidiseid kudusin.

Loovtöö meetodikana kasutasin erinevate kirjalike allikate uurimist ja mustriäidised leidsin Eesti Rahva Muuseumi veebilehelt.

Kirivööde näidiste kudumine ei olnud keeruline ülesanne ja andis mulle uue käsitööoskuse. Lisaks sain teadmise, et Hageri kihelkonnas on olnud kasutusel palju kauneid erinevaid vöökirju. Kui ma kunagi endale kirivöö koon, siis arvan, et kindlasti mõne Hageri muustriga.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aru, K. 2016. Rahvarõivaste valmistamise juhend. Hageri naine. Bookmill.

Astel, E. 1998. Eesti vööd. Ilmamaa.

Eesti Muuseumide Veebivärv. www.muis.ee (29.09.2020)

Hepner, H. 2018. Sissejuhatus. Hageri kihelkond. Aja lood. Tallinna Raamatutrükikoda.

Kuutok, P. 2011. Minu lemmikud rahvakunstis. Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool.

Piiri, R. 2006. Rahvarõivaid Eesti Rahva Muuseumist. Tallinn: Schenkenberg.

Rand, P. 2013. Eesti kirivööd. Saara Kirjastus.